

КУЛЬТУРНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ГОРАНА ПЕТРОВИЧА «СИТНИЧАРНИЦА «КОД СРЕЂНЕ РУКЕ»

У статті розглядаються основні прийоми та засоби перекладу культурно маркованої лексики з сербської мови на російську. Вивчається ступінь еквівалентності перекладу, досліджуються лексико-семантичні заміни та трансформації, що дозволяють перекласти безеквівалентну лексику.

Ключові слова: *національно маркована лексика, безеквівалентна лексика, реалія, переклад*

Художній переклад відіграє дуже важливу роль у процесі взаємопізнання народів, забезпечує спілкування та взаємовплив між національними літературами, знайомить із здобутками світової культури, єднає народи та епохи. Саме тому надзвичайно важливе місце у міжкультурній комунікації посідає проблема адекватності перекладу як найсуттєвішого і важливішого засобу взаємопорозуміння. Основною причиною невдалої міжкультурної комунікації може стати відмінність у культурах мовців. Самобутність культури певного народу, яка відображується у мові, найбільш яскраво та повно представлена в лексиці і

закріплюється у вигляді культурного компоненту в семантиці лексичних одиниць-носіїв інформації про специфічні риси культури певної мовної спільноти, містять у собі національний культурний код. Такі лексичні одиниці прийнято називати *культурно маркованими*.

Актуальність пропонованої роботи визначається недостатнім вивченням ролі безеквівалентної лексики при перекладі саме художньої літератури, перекладацьких помилок та невдач, що подекуди призводять до зниження цінності та цілісності сприйняття художнього твору.

Об'єктом нашого дослідження є сербська культурно маркована лексика та її переклад російською мовою.

Предметом дослідження є прийоми та засоби перекладу культурно маркованої лексики з сербської на російську мову.

Мета дослідження полягає у вивченні основних перекладацьких прийомів та засобів, що були використані у перекладі роману Г. Петровича (Горан Петровић) з сербської на російську мову.

Матеріал дослідження: Сербська культурно маркована лексика у романі Г. Петровича «Ситничарница «Код срећне руке») та у його перекладі російською мовою у тексті «Книга с местом для свиданий», виконаного Л. Савель'євою.

Горан Петрович – відомий сербський письменник, член Сербської академії наук і мистецтв, лавреат літературних премій, редактор періодичних видань. У 1983 році було надруковане його перше оповідання, а на сьогодні вийшло декілька збірок оповідань, короткої прози, три романи, драма і кіно-новела, загалом понад 40 тиражів. Найвідомішим на сьогодні є роман «Ситничарница «Код срећне руке», який приніс авторові нагороду за найкращий роман 2000 року. Саме цей роман вважається вже певним чином класикою сербського магічного реалізму, який почав формуватися в югославській літературі у другій половині ХХ ст. та пов'язаний з творами перш за все Мілорада Павича, Меши Селімовича, частково Іво Андрича. Саме учнем та послідовником М. Павича називає себе Горан Петрович, продовжуючи творити у цьому напрямі. Ми не випадково обрали для аналізу культурно маркованої лексики саме твір у жанрі «магічний реалізм», отже саме тут яскраво проявляється народна традиція, міфологія, національна самобутність. У романі переплетені реальні та фантастичні події, що відбуваються на тлі історії Сербії першої половини ХХ століття, а тому текст насичений безеквівалентною лексикою.

Лексику з лінгвокультурним компонентом у різний час досліджували такі видатні вчені як Л. М. Соболев, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, В.С. Виноградов, А. Вежбицька, С. Флорін, Р. П. Зорівчак, В. В. Коптілов, С. Г. Тер-Мінасова, Т. А. Космеда,

О. С. Кубрякова, Ю. С. Степанов, В. М. Телія, В. Д. Ужченко, В. М. Русанівський, Л. В. Дробаха, Г. А. Карпенко та інші науковці.

Національні специфічні одиниці в лексичних системах мов досліджуються мовознавцями у різних аспектах і з використанням різних термінів: лакуни (Ж. Дарбельне, Ж. П. Віне), лакуни або білі плями на семантичній мапі мови (Ю. С. Степанов), безеквіваленти, лексичний нуль, нульова лексема (І. О. Стернін), безеквівалентна або фонові лексика (Л. С. Бархударов, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров), реалії (С. Влахов, С. Флорін). Сучасні мовознавці намагаються удосконалити термінологічний апарат і пропонують нові терміни: Р. П. Зорівчак такі мовні одиниці називає етнолексикою і також використовує термін „реалії“ [3, с. 41]. У визначенні Р. Зорівчак „реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об’єктивної дійсності мови-сприймача” [3, с. 58]. У дефініції, запропонованій Ф. С. Бацевичем, також об’єднано поняття безеквівалентності та фоновості. На думку вченого, “фонові лексика – це лексика, що несе інформацію національно-культурного характеру і потребує лінгвокраїнознавчого коментаря, оскільки поняття, що виражається словами іноземної мови, яка вивчається, відсутні в рідній мові або їх знання у двох мовах не співпадають” [1, с. 99].

На думку О. Ю. Тупиці, національно маркована лексика – це безеквівалентна лексика, частково безеквівалентні одиниці (фонові лексика, конотативні слова), екзотизми, варваризми. Вчений розподіляє безеквівалентну лексику на три групи: а) власні назви (особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет тощо); б) слова-реалії – словникові одиниці, які означають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практиці іншомовного соціального колективу; слова, які означають різного роду предмети побуту, матеріальної та духовної культури, властивої тільки певному народові; в) слова-символи [7, с. 252].

Як бачимо, у перекладознавстві та лінгвокультурології досі немає усталеного терміну та загальноприйнятої класифікації мовних одиниць з національно-культурним компонентом значення.

Переклад культурно маркованої лексики достатньо активно досліджується на матеріалі германських та романських мов, проте слов’янський мовний матеріал, зокрема сербський, за нашими відомостями ще мало вивчений. Дослідженням сербської лексики у лінгвокультурологічному аспекті та порівнянням лінгвокультури в сербській та інших слов’янських мовах займається О. М. Новак [6], польську культурно марковану лексику досліджує О. А. Войцева [2].

Аналізуючи матеріал, що добирався нами з оригінального сербського тексту та його перекладу, ми виявили декілька груп культурно маркованої лексики, а саме: а) власні імена, перш за все імена персонажів і топоніми, а також назви організацій та установ; б) реалії; в) ідіоматичні вирази.

Для адекватного перекладу цих одиниць перекладач використовував різні прийоми.

1. Транскрипція та транслітерація.

Такий спосіб перекладу частіше за все використовується при передачі іншою мовою ономастичної лексики – особових імен та топонімів, тобто у випадках, коли денотат, а відповідно і означувальна мовна одиниця, існують тільки в мові оригіналу.

Наприклад:

Оригінал (серб.)	Переклад (рос.)
Адам Лозанић	Адам / Лозанич
Наталија / Димитријевић	Наталия / Димитриевич
Најдан	Найдан
Димитрије Лека	Димитрие Лека
Славољуб / Т. Величковић	Славолюб / Величкович
Митић	Митич
Светозар Боторић	Светозар Боторич
Мојсиловић	Мойсилович
Јелена	Елена

Проте, нами зафіксований випадок, коли передаючи власне ім'я – прізвище відомого сербського монарха **Карађорђевић** – перекладач використовує не транслітерацію, а наводить усталену в російськомовній історіографії та літературі кальковану форму **Карагеоргиевич**.

Щодо топонімів, перекладач використовує у більшості випадків транслітерацію без пояснень читачеві позначувального об'єкта. Наприклад:

Не, више није постојала столица, нити сто, више није било спратне куће на Великом Врачару , Анастас је хитао уском, вијугавом стазом, све ближи големој води (с. 155)	Не было больше ни кресла, ни стола, не было двухэтажного дома на Великом Врачаре , Анастас несся по узкой извиистой тропке, все ближе и ближе к огромной воде (с. 51)
Нису честито прошли Савамалом , нити се дохватли призида Калемегданског парка и линије барокног торња Саборне цркве , а већ је био сасвим мокар (с. 163)	Не успели они еще толком проехать Савамалой , достигнуть ограды Калемегданского парка и увидеть барочную башню Собора , как он уже совершенно промок (с. 75)

Читачеві, незнайомому з Белградом, з назвами вулиць та кварталів, незрозуміло, що таке Велики Врачар або Савамала. Транскрипція та транслітерація наближає читача до мови

оригіналу, проте здебільшого реалія залишається не зрозумілою і, як наслідок, втрачає своє семантико-стилістичне значення.

Перекладач при адекватному перекладі не просто використовує транскрипцію та транслітерацію, а й додає опис. Хоча це багатослівний спосіб, та завдяки ньому можна максимально передати зміст реалії, що допоможе читачеві краще її зрозуміти. Наприклад, Копаоник – гора, «Просвета» – видавництво (рос. издательство), Теразије – вулиця:

<p>Господине, дозволите, овде се поткрала материјална омашка, не могу да допустим да се наводи како је Копаоник висок малтене две хиљаде и пет стотина метра...(с. 12)</p>	<p>Простите, господин редактор, но здесь вкралась чисто техническая ошибка, как я могу пропустить, что высота горы Копаоник составляет почти две тысячи пятьсот метров...(с. 4)</p>
<p>„Енциклопедијски енглеско-српскохрватски речник“, Светомира Ристића, Живојина Симића и Владете Поповича, први том, од А закључно са М, фототипско издање „Просвете“, Београд, 1974...(с. 15)</p>	<p>«Энциклопедический англо-сербско-хорватский словарь» Светомира Ристича, Живоина Симича и Владете Поповича, первый том от «А» до «М» включительно, репринтное издание издательства «Просвета», Белград, 1974 год...(с. 5)</p>
<p>Уза све, после очевог нестанка, позела је да одлази на места на која, због различитих, успомена, нисам имао приступа: куповала је деликатесну робу у одавно затвореној Боторићевој бакадници на Теразијама...(с. 338)</p>	<p>Кроме того, после исчезновения отца она стала посещать такие места, в которые у меня, из-за разницы в воспоминаниях, не было доступа – она покупала деликатесы в давно закрытом гастрономическом магазине Боторича на улице Теразије...(с. 155)</p>

2. Описовий переклад реалій

Це спосіб перекладу, при якому використовуються слова, близькі за значенням з реалією. При приблизному перекладі зазвичай вдається передати предметний зміст реалії, але колорит майже завжди втрачається.

Яскравим прикладом реалії є лексема «*кошава*»:

<p>За невољу, није то била обична кошава, она која само назими крста (с. 47)</p>	<p>К несчастью, это был не обычный пронизывающий декабрьский ветер с Дуная, который зиму только крестит (с. 20)</p>
---	--

Академічний Словник сербськохорватської мови надає таку дефініцію:

кошава ж источни или југоисточни ветар у Подунављу и у источној Србији – укр.

‘східний або південно-східний вітер у Подунав’ї та у Східній Сербії’ [8, т. 2, с. 19].

Як бачимо, перекладач передав повне лексичне значення з усіма семами, оскільки для носія сербської мови це особливий, дуже холодний вітер, який віє зі сходу, тобто з Дунаю. У наступному прикладі перекладач дуже вдало замінює реалії-тюркізми російською реалією та запозиченням-інтернаціоналізмом:

Хоћете ли да вам умесим кифлице са пекмезом од кајсија... (с. 204)	Хотите, я поставлю тесто на булочки с абрикосовым джемом ... (с.94)
--	---

У Словнику знаходимо таке визначення:

кифлица ж дем. од *кифла*. **кифл** м и **кифла** ж нем. *врста финог пецива савијеног као млади месец*. – укр. різновид вишуканої випічки, сформованої у вигляді полумісяця [8, т. 2, с. 713].

пекмез м 1. *слатка густа каша, масса која се добива укувавањем воћа (без шећера или са шећером)*. – укр. солодка густа каша, яка утворюється виваруванням фруктів без цукру або з цукром [8, т. 4, с. 336].

На жаль, виявлені випадки, коли перекладач, потрапивши на реалію, яку не знає або яка не зафіксована у словниках, залишає її по суті неперекладеною, що суттєво ускладнює сприйняття художнього тексту. Такою є лексема «*барбанац*», яку ми також не знайшли в словниках, можливо, вона є просторічною або обмежена соціально та локально, скоріш за все належить до Белградського сленгу.

Добар „рагон“ и „каролина“ пиринач, сезамов зејтин и прави барбанац могу се наћи само у колонијално-бакалском дућану Светозара Боторића... (с. 50)	Хороший рис «рагун» или «каролина», кунжутное масло и настоящий барбанац можно найти только в магазине колониальных товаров Светозара Боторича... (с. 11)
---	--

Проаналізувавши переклад культурно маркованої лексики у тексті «Книга с местом для свиданий» доходимо **висновку**, що для перекладу власних імен використовується транслітерація і калькування, що є цілком доречним, але при перекладі реалій, на жаль, не завжди перекладач пояснює іншомовному читачеві значення незнайомої лексики. Таки випадки вважаємо перекладацькими огріхами.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні матеріалу дослідження, проведенні порівняльного дослідження двох перекладів – російською та українською мовою, дослідженні особливостей перекладу культурно маркованої лексики у перекладі «Крамничка», «З легкої руки», виконаного А. Л. Татаренко.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Войцева О. А. Польська національно-маркована лексика у східнослов'янських мовах. *Слов'янські читання: літературознавчий та лінгвокультурний аспекти*. Одеса: Астропринт. 2016. С. 300 – 310.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті. 1989. 216 с.

4. Новак О. М. Аксионим ЛЕПОТА в сербской лингвокультуре. *Мова Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Вип. 26. Одеса: Астропринт, 2016. С. 47-51.
5. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика: проблеми визначення: *Рідне слово в етнокультурном увимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко та ін.* Дорогобич: Посвіт, 2011. С. 251 – 258.
6. Речник српскохрватскога књижевног језика. Матица Српска. [уређивачки одбор Михаило Стевановић и др] Око 150.000 речи. I-VI. Нови Сад - Загреб, 1967–1976.
7. Петровић Г. Ситничарница «Код срећне руке». Београд: Лагуна, 2018. 380 с.
8. Петровић Г. Книга с местом для свиданий (перевод Савельевой Л.). М.: Амфора. 2005. 416 с.